

Maksom K. V. Socio-psychological peculiarities of the development of emotional intelligence in adolescence and in youthful age. The article deals with the main conceptual approaches to the definition of emotional intelligence as a socio-psychological phenomenon in the work of foreign and domestic scientists. The analysis of research has shown that there are many approaches to the definition and understanding of this construct complementing each other. Combines existing concepts with the fact that emotional intelligence is understood as the ability to identify and control emotions. It is advisable to allocate cognitive, affective and connotative components in the structure of emotional intelligence. The article presents the results of an empirical study of socio-psychological peculiarities of the development of emotional intelligence in youth. The obtained data testify that young people's emotional intelligence has a low level of development. However, at the same time - the average indicators of respondents of youthful age are higher on all scales of the methodology. This confirms the assumption that this construct in adolescence is still formed and continues to develop in youthful age. The peculiarities of development of cognitive, affective and connotative components of emotional intelligence in adolescence and youthful age are analyzed. The age-old peculiarities of constructing these constructs are determined. Less noticeable age differences in the development of the emotional intelligence of young people were in the cognitive component of its structure. Consequently, it is appropriate to assume that the cognitive component of emotional intelligence is formed more rapidly, while the affective and connotative components in adolescence are still underdeveloped. Given the functions that perform these components, this can explain the age-old socio-psychological characteristics of adolescent communication. Prospects for further research are seen in the development and implementation of an effective comprehensive program for the development of emotional intelligence that takes into account the age-old features of young people.

Keywords: emotional intelligence, adolescence, youthful age, emotional awareness, empathy, emotional control, self-motivation, emotional recognition.

Отримано 20.05.2019

УДК 159.9.078

Мирошниченко Сергій Олександрович

СПЕЦИФІКА ВИКОРИСТАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО МИСЛЕННЯ ПРАКТИЧНИМИ ПСИХОЛОГАМИ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ СИТУАЦІЯХ

Мирошниченко С. О. Специфіка використання професійного мислення практичними психологами у складних життєвих ситуаціях. У статті проаналізовано поняття професійного мислення практичного психолога, як інструменту прийняття рішень у складних життєвих ситуаціях. Також перераховані характеристики особистості практичних психологів, які приймають участь у практичній реалізації професійного мислення в умовах суб'єктивно актуальних життєвих ситуаціях. Розглянуті особливості суб'єктивного світосприйняття актуальної дійсності, за допомогою яких отримані дані з актуальних схем поведінки у складних життєвих ситуаціях. Подані результати дослідження особливостей компонентів професійного мислення практичних психологів в залежності від їх особистісного світосприйняття.

Ключові слова: професійне мислення, складна життєва ситуація, важка життєва ситуація, світосприйняття, особистість, саморегуляція, рефлексивність, прийняття рішень, творчість.

Мирошниченко С. А. Специфика использования профессионального мышления практическими психологами в сложных жизненных ситуациях. В статье проанализированы понятие профессионального мышления практического психолога как инструменте принятия решений в сложных жизненных ситуациях. Также перечисленные характеристики личности практических психологов, участвующих в практической реализации профессионального мышления в условиях субъективно актуальных жизненных ситуациях. Рассмотрены особенности субъективного мировосприятия актуальной действительности, с помощью которых, получены данные актуальных схем поведения в сложных жизненных ситуациях. Предоставлены результаты исследования особенностей компонентов профессионального мышления практических психологов в зависимости от их личного мировосприятия.

Ключевые слова: профессиональное мышление, сложная жизненная ситуация, тяжелая жизненная ситуация, мировосприятие, личность, саморегуляция, рефлексивность, принятие решений, творчество.

Вступ. Постійно перебуваючи в умовах розв'язання складних життєвих ситуацій, практичні психологи мають активно використовувати свої знання. В умовах постійно змінюваної ситуації професійні знання використовуються як інструментальна функція особистості, що призводить до суб'єктивної активності у скрутних випадках. Важливою умовою при використанні особистісних характеристик у прийнятті рішень є світосприйняття особистістю актуальної дійсності, яка є лоном використання однакових знань з різним результатом. Саме тому особистісне сприйняття складних життєвих ситуацій призводить до активізації професійного мислення, як допоміжного інструменту ефективного виходу зі скрутного становища. В цьому контексті постає питання, які частини професійного мислення практичного психолога використовуються при виникненні складної життєвої ситуації.

Вихідні передумови. Важливу роль у використанні професійного мислення грає сама особистість та її характеристики. В даному питанні важливу роль відіграє досвід у багатьох проявах. Він розглядається, як сталі стереотипи в результаті використання когнітивних стилів поведінки (М. А. Холодная) або соціального досвіду (К. О. Абульханова-Славська). Професійне мислення практичного психолога досліджується, як компетентність професіоналізму особистості (А. К. Маркова); у вигляді мисленневих процесів (О. О. Полякова); як процесу самопізнання (А. В. Петровський); як творчий підхід до вирішення задач (С. Д. Максименко, В. В. Петухов); як саморегуляцію мислення практичного психолога (Н. І. Пов'якель). Незалежно від того, як трактується професійне мислення, компоненти якого використовуються у актуальній, для фахівця, дійсності, які в свою чергу мають різне визначення. Так актуальна дійсність у вигляді складних життєвих ситуацій може розглядатись, як: критична ситуація (Н. В. Грішина), скрутні обставини (Т. М. Титаренко), життєві колізії (Н.В. Сохань), важкої ситуації (Є. Є. Данілова, Г. В. Залевський), як сприйняття об'єктивних подій за допомогою суб'єктивної інтерпретації (І.В. Михайлова). Важливе питання відкрите до дослідження, а саме те як фахівці, а в нашому випадку практичні психологи, використовують своє професійне мислення у складних життєвих ситуаціях.

Мета: визначити, які характеристики професійного мислення практичних психологів використовуються у складних життєвих ситуаціях.

Викладення основного матеріалу. Професійне мислення кожного фахівця важливе не тільки особисто для нього але і для його оточення. Саме у даному контексті важливо виділити професійне мислення практичного психолога, тому що саме він має ті знання, які допомагають йому та оточуючим приймати рішення до дій. Професійне мислення у кожному її трактуванні має посилення на суб'єктність особистості.

Погляди на професійне мислення вчені намагаються пояснити за допомогою різних сторін особистості. Так під професійним мисленням, А.К. Маркова, розуміла професійну компетентність у вигляді діяльності спрямованої на отримання нових знань про особисту професійну галузь, прийняття рішень у професійній діяльності та утворень нових стратегій поведінки [7, с. 72]. Так як для психолога галузь роботи не завершуються стінами його кабінету, адже його професіоналізм потребує постійного особистісного розвитку, постійної мотивації на досягнення майстерності, тобто саморозвитку [17].

Важливо зазначити що, професійне мислення повинно дозволяти успішно виконувати професійні завдання на високому рівні майстерності тобто швидко, точно і оригінально вирішувати проблемні задачі різної складності [15, с. 143]. З досліджень професійного мислення фахівців з різних галузей, О.О. Полякова зробила висновок, що професійне мислення відображається у рефлексивній розумовій діяльності особистості і спрямовано на вирішення професійних задач. Як результат у особистості розвиваються такі характеристики особистості, як: рефлексія, аналіз та планування [15].

Виходячи з того що практичний психолог має свій особистий погляд на певну життєву ситуацію, то важливо вказати на необхідність використання креативності, як творчого компонента особистості психолога. Креативність визначається з точки зору швидкості мислення, спроможністю визначати проблему, породжувати ідеї, робити поведінку нестандартною, вирішувати проблеми за допомогою рефлексивних навичок [2]. На важливість творчості у мисленні вказував В.В. Петухов, називаючи мислення процесом вирішення задач у творчому процесі [10]. Сама творчість є частиною існування психолога у професійній галузі, і являє собою професійну компетентність. Вона дає змогу постійно розвиватись особистості, по новому відтворювати себе у життєвих ситуаціях, приймати рішення у складних питаннях та гнучко змінювати соціальні ролі [3].

Рефлексивні навички приймають участь не тільки у творчому процесі, але являючи собою важливим елементом професійного мислення. Використовуючи рефлексію практичний психолог спроможний уявляти співрозмовників на різних рівнях, як тих хто може пізнавати один одного та будувати образи співрозмовників. Сучасні дослідження професійної рефлексії практичних психологів, вказують на важливість присутності когнітивних стилів поведінки, полезалежності, інтернального локус контролю [13; 14]. На рівні з рефлексивними навичками, при дослідженні професійного мислення психолога досліджують властивості мислення особистості, що вказує на взаємозв'язок особистісних характеристик психологів у вигляді: рефлексивності, допитливості, креативності, усвідомлюваності особистої поведінки [3].

Гнучко перемикаючись серед ролей та стилів поведінки практичний психолог використовує активність на різних рівнях, що є показником саморегуляції професійної діяльності, яка в свою чергу вказує поєднання практичної спрямованості, конструктивності та конкретності [12].

Оперування різними стилями поведінки дає змогу по різному підходити до вирішення однакових питань, але саме тут залежить від самого психолога, яка він буде себе вести. На нашу думку в даному контексті важливі особистісні характеристики психолога - допитливість та ризиковість. У фахівця, який постійно розвивається і пізнає себе, буде більше інструментів у ситуаціях ризику. Петровський зазначає, що самопізнання розгортається в контексті вирішення особистістю різних видів задач. До першого виду задач відносять систему вимог актуального оточуючого середовища, які виникають по відношенню до особистості. Другий тип задач пов'язаний на формування особистого образу у представників які постійно знаходяться поряд з особистістю. Третій тип задач відображає здатність ставити мету та усвідомлювати необхідність її досягнення у контексті актуальних умов. Останній тип відображає здатність особистості самодосліджувати себе [9]. В цій схемі особистість може існувати в контексті певних сталих схем поведінки і тому, саме тут важлива ризиковість особистості, тобто здатність використати інший спосіб поведінки, який ще не використовувався у даних умовах. Саме тут виникає конфліктна ситуація можливості спроможності зробити якийсь крок до дії або використати сталий механізм поведінки. В такому контексті складна життєва ситуація визначається як ситуація пізнавальної активності у вигляді діяльності спрямованої на побудування сприятливого образу зовнішнього об'єкту [9, с.113]. Виходячи з вищезазначеного ми вважаємо, що професійне мислення практичного психолога має включати такі особистісні характеристики, як ризиковість та допитливість.

Для ефективного використання особистих стилів поведінки, практичний психолог має бути лабільним до постійно змінюваних умов. Практична складова мислення відображає розуміння актуальної життєвої ситуації, вміння опанувати копінг-стратегію, розвиненість наочно-образного мислення, та усвідомленість своєї відповідальності у прийнятті рішень перед іншими [19, с. 239]. Наочно-образному компоненту професійного мислення практичного психолога відводиться багато уваги. За допомогою просторового будування образу суб'єкта, практичний психолог може зібрати та використати багато інформації. Будуючи образ суб'єкта практичний психолог прослідковує феноменологічний прояв поведінки, причини цієї поведінки, аналіз внутрішніх та зовнішніх характеристик суб'єкта, порівняння побудованого просторового образу зі суб'єктністю об'єкта дослідження, формування професійної картини світу психолога[6].

Професіоналізм практичного психолога залежить від його відношення до самого себе, до особистих знань, від постійної роботи над механізмами поведінки - всі ці види активності залежать від позитивної мотивації саморозвитку психолога та відповідальності у складних життєвих ситуаціях [17;20].

З нашої точки зору перелічені характеристики професійного мислення мають розглядатись, як цілісний взаємопов'язаний комплекс і мають доповнюватись з точки зору механізмів поведінки у соціумі. Серед таких типів внутрішньої і зовнішньої поведінки ми виділяємо: здатність контролювати ситуацію, самоопановувати себе, мати здатність оцінювати об'єктивно особисті здібності, усвідомлювати наявність самоствердження, вміння схвалювати особисті дії, усвідомлювати сталі механізми поведінки та важливість самозвинувачення. Всі ці перелічені характеристики особистості мають відображати елемент професійного мислення практичних психологів, як ті, що допомагають робити життєвий вибір. В даному контексті слід вказати на важливу роль світосприйняття або сформованої суб'єктивної картини, які за допомогою соціальної поведінки призводять до нових складних життєвих ситуацій, які в свою чергу активізують життєву творчість особистості [18].

Професійне мислення практичного слід розглядати з точки зору спрямованості, конкретності та конструктивності, саме тому воно характеризується з боку: спроможності виділяти та аналізувати поліпроблемні питання та прогнозувати їх наслідки; гнучкості особистості; відповідальності; оперативності; пізнавально-перетворюючого; спроможності якісно змінювати отриману інформацію; вміння приймати рішення «тут і зараз» та ставити мету; мати вольову і мисленнєву самоорганізацію та саморегуляцію; прогностичності, стресостійкості, рефлексивності та творчості [11].

Спираючись на вищевказане, визначаємо професійне мислення практичного, як суб'єктну активність у вигляді рефлексії у актуальній для психолога дійсності спрямованої на себе та безпосередніх учасників, де активізується процес самомотивації, постановки мети, побудови плану поведінки і дає змогу оцінити отримані результати з подальшим, якісно кращим прогнозуванням дій. Для більш точної діагностики професійного мислення, нами було виділено критерії: просторовості - відображає вміння оперувати просторовими образами та нестандартно їх змінювати; флексибільності - включає рефлексивність, практичність, гнучкість, допитливість; антиципаційності - уособлює вміння планувати свої рішення, ризиковість особистості, навички контролю над ситуацією, здатність самоопановувати поведінку та мати адекватний рівень інтернальності; суб'єктивності - відображає рівень здатності позитивно переоцінювати себе та інших, рівень позитивної самомотивації, здібності самостверджуватись, мати навички самосхвалення, наявність сталих стилів поведінки, мати навички саморегуляції; суб'єктної активності - прийняття відповідальності та здатності приймати рішення в складних життєвих ситуаціях.

Поняття складних життєвих ситуацій в більшості випадків зводиться до трактування її як, якісно обумовленого внутрішніми та зовнішніми факторами фрагменту дійсності, на суб'єктивному рівні сприймаемого у якості психологічного утруднення [5]. Що стосується реакції особистості у складній життєвій ситуації, то вона може проявляти на різних рівнях особистості: когнітивній, емоційній та поведінковій. Когнітивний компонент відображає оцінку якості суб'єкта про стан життя, безпеки, підтримки зі сторони інших.

Емоційний компонент відображає прояв особистості на рівні соціальної активності. Поведінкова складова являє комплекс стратегій поведінки, які були сформовані на основі життєвого досвіду[8].

Життєві ситуації розглядаються, як складні в контексті актуальних зовнішніх відносин: проблеми у міжособистісних взаєминах; виникнення проблем особистісного розвитку; складності у виконанні повсякденних обов'язків; виникнення ризиків та загрози життя людини; проблеми соціальної адаптації[16].

З точки зору сприйняття актуальної дійсності слід виділити те, як практичні психологи інтерпретують актуальну дійсність. В даному контексті слід спиратись на думки Ф.Є. Василюка. Згідно його теорії, існують чотири типи світосприйняття: перший - «зовнішній легкий та внутрішній простий», другий - «зовнішній важкий та внутрішній простий», третій - «зовнішній важкий та внутрішній простий», четвертий - «зовнішній важкий та внутрішній складний». Кожний з цих типів відображає відношення до актуальної життєвої ситуації у виді важкої або складної ситуації [1].

Перший тип світосприйняття відображає відношення суб'єкта до оточуючого середовища, як до легкого, який не породжує проблеми. Внутрішній вимір для особистості має звичайну природу без яких не будь складностей і він сприймається, як простий. Головний принцип існування суб'єкта - задоволення, який відображає обесцінювання кожної проблеми, яка в свою чергу може дати поштовх для саморозвитку. Другий тип відображає сприйняття зовнішнього оточення, як важкого, внутрішнього - як простого. Особистість, яка має такий тип світосприйняття буде спрямовувати свою діяльність на досягнення потреби в майбутньому, але при умові простоти внутрішнього виміру буде відсутній особистісний зріст. Що стосується третього типу світосприйняття, слід зазначити про велику кількість цінностей, якими керується особистість і який допомагає приймати подальші рішення. В даному випадку труднощі сприймаються, як щось звичайне, тому що самобудова особистості супроводжується розвиненою саморегуляцією. Четвертий тип «зовнішній важкий та внутрішній складний» являє собою постійний саморозвиток особистості. Кожен раз коли особистість стикається зі складною життєвою ситуацією, вмикається головний принцип - творчість, який в свою чергу допомагає нестандартно вийти з ситуації. Якщо особистість буде стикатись з неможливістю зробити щось необхідне, то буде вмикатись притаманне лише даному типу сприйняття, новоутворення - воля, яка допоможе компенсувати внутрішню неспроможність діяти у скрутних ситуаціях[1].

В нашому дослідженні прийняло участь 125 учасників, які пройшли опитування за такими методиками та анкетами: методика «Тип мислення» (Г.В. Рязапкіна); опитувальник для діагностики практичної спрямованості мислення (Л.П. Урванцева – Н.В. Володіной); опитувальник «Рівень суб'єктивного контролю» (Є.Ф. Бажин – Є.А. Галикіна); методика дослідження рівня рефлексивності (А.В.Карпов, В.В. Понаморйова); методика для психологічної діагностики опановуючої поведінки у стресових та проблемних для особистості ситуаціях (Л.І. Васерман); тест подолання важких жит-

тевих ситуацій (адаптація Н.Є. Водоп'янової); методика «Діагностика особистої креативності» (Є.Є. Тунік); опитувальник «Стиль саморегуляції поведінки» (В.І. Моросанова); опитувальник «Особистісне світосприйняття»; міні твір «Мої складні життєві ситуації». Завдяки цим методикам ми отримали інформацію о характеристиках професійного мислення практичних психологів, які вони схильні використовувати у актуальних для них складних життєвих ситуаціях. За допомогою міні твору «Мої складні життєві ситуації» ми об'єднали респондентів у групи за критерієм відносин до складних життєвих ситуацій і отримали групу «А» з акцентом на складні життєві ситуації у відношенні «Саморозвитку», групу «В» - «Сім'я», групу «С» - «Захист», групу «D» - «Фінанси», групу «Е» - «Здоров'я». За результатами кореляційного аналізу за критерієм Спірмена ми отримали значимі кореляційні зв'язки між типами світосприйняття та характеристиками професійного мислення (Табл.1.).

Представники групи «А», маючи спрямованість на складні життєві ситуації у відношенні «Саморозвиток» мають різну спрямованість професійного мислення. Представники з «Зовнішнім легким та внутрішнім простим» виміром мають підвищений інтернальний контроль, що може призводити до відсутності спрямованості до саморозвитку і зацикленні на самій проблемі без подальшого її вирішення. Також в ситуації сильного вираження даного типу світосприйняття у представників зменшується показник «Самосхвалення», що відображає неспроможність респондентів робити конкретні дії у прийнятті рішень діяти. Респонденти з «Зовнішнім важким та внутрішнім простим» типом світосприйняття схильні планувати свою діяльність, але в той же час вони не схильні контролювати актуальну ситуацію. Слід зазначити, що практичні психологи з акцентом на проблемні ситуації у відношенні «Саморозвиток», не приділяють багато уваги саморегуляції. В даному випадку акцент на зовнішній дійсності є профілактикою відсутності формування сталих схем поведінки. Третій тип світосприйняття не вказав на важливі характеристики професійного мислення, так як він є мінімально виражений у групі. Останній тип світосприйняття респондентам характерно планувати рішення проблеми і не мати схильності до планування у далекій перспективі, що в свою чергу вказує на їх зорієнтованість на актуальні ситуації. Також представникам цього світосприйняття у групі притаманно контролювати ситуації і свою поведінку у ній використовуючи при цьому інструменти позитивної самомотивації та переоцінки (див. табл. 1.).

Аналізуючи показники у групі з акцентом на складні життєві ситуації у відношенні «Сім'я» за групами першого та другого типів світосприйняття слід вказати на їх ідентичність у характеристиці «Планування рішення проблеми», але у випадку першого типу респонденти планують рішення заради втечі від відповідальності. Представники третього типу характеризуються наявністю негативної переоцінки ситуацій, що в свою чергу вказує на складність внутрішнього світу. «Зовнішній важкий та внутрішній складний тип світосприйняття» зумовлює активізацію самозвинувачення та збільшення екстернальності локус контролю, що в свою чергу призводить до рішучих дій.

Залежність компонентів професійного мислення від сприйняття складної життєвої ситуації

Назва групи	Характеристика професійного мислення	Зовнішній легкий та внутрішній простий	Зовнішній важкий та внутрішній простий	Зовнішній легкий та внутрішній складний	Зовнішній важкий та внутрішній складний
Група «А»	Загальна інтернальність	0,34	-	-	-
	Планування рішення проблеми	-	-	-	0,37
	Позитивна переоцінка	-	-	-	0,33
	Самосхвалення	-0,4	-	-	-
	Контроль над ситуацією	-	-0,38	-	0,43
	Самоконтроль/самоопанування	-	-	-	0,4
	Позитивна самомотивація	-	-	-	0,39
	«Заїжджена платівка»	-	-0,39	-	-
	Планування	-	0,38	-	-0,33
	Загальний рівень саморегуляції	-	-0,38	-	-
Група «В»	Загальна інтернальність	-	-	-	-0,41
	Прийняття відповідальності	-0,35	-	-	-
	Планування рішення проблеми	0,38	0,38	-	-
	Позитивна переоцінка	-	-	-0,47	-
	Самосхвалення	-	-	-	0,43
	Самозвинувачення	-	-	-	0,58
Група «С»	Планування рішення проблеми	-	0,74	-	-
	Самосхвалення	-	-	-	0,56
Група «D»	Практичність	-	-	-0,41	-
	Загальна інтернальність	-0,52	-	0,4	-
	Планування рішення проблеми	-	-	-	0,45
	Позитивна переоцінка	-	-	-0,52	-
	Самоствердження	-	-	-	0,43
	Контроль над ситуацією	-	-	-0,46	-
	Самоконтроль/самоопанування	-	-0,44	-	-
	«Заїжджена платівка»	-0,4	-	-	-
	Самозвинувачення	-	-	-	0,51
	Допитливість	0,45	-	-	0,41
	Планування	-	-0,49	-	-
Гнучкість	-	-	-0,58	0,41	
Група «Е»	Рефлексивність	-	-	0,52	-
	Схильність до ризику	-	-	-	0,54

Група «С» має найменшу кількість значимих кореляційних зв'язків. Не дивлячись на те, що ця група сформована за відношенням «Захист» представникам другого типу світосприйняття характерно планування рішення проблеми, що свідчить про їх спрямованість захищатись від важкого зовнішнього виміру, а представникам четвертого типу - схвалення своїх дій, о вказую на присутність когнітивних механізмів поведінки.

Респонденти групи «D» мають спрямованість на складні життєві ситуації у відношенні «Фінанси». Перший тип світосприйняття характеризує практичних психологів з боку тих, хто має екстернальний локус контролю, який підкріплюється їх допитливістю, що в свою чергу зумовлює їх постійно адаптуватися для умов вирішення проблем змінюючи стилі поведінки. Що стосуються представників другого типу світосприйняття, то їм характерно повна відсутність самоконтролю та планування дій і тому можна сказати, що вони не схильні приймати рішення у сфері фінансів. У представників третього виду світосприйняття спостерігається підвищення інтернального локусу контролю, що вказує на їх внутрішній складний вимір, але зменшення практичності, гнучкості, позитивної переоцінки особистих можливостей та зменшення контролю над ситуацією вказують на те, що їх інтернальність заважає їм діяти. Останній тип світосприйняття у фінансовому контексті складних життєвих ситуацій, вказує на активність та усвідомленість особистих дій, а саме: респонденти характеризуються з боку допитливості та гнучкості, що відображає їх активність по відношенню до фінансових утруднень; при вирішенні складних ситуацій практичні психологи схильні звинувачувати самих себе при будіванні рішення проблем та самостверджуватись у особистих діях.

В питаннях складних життєвих ситуацій у відношенні «Здоров'я» практичні психологи третього та четвертого типів світосприйняття, при умові внутрішньому складному вимірі, схильні розв'язувати по різному: представники третього типу схильні рефлексувати інформацію і для них це важливий інструмент прийняття рішень; респонденти з четвертим типом схильні використовувати зовсім нові інструменти для розв'язання складних ситуацій, навіть, якщо вони не володіють достовірною інформацією.

Висновки. З вищевказаного ми бачимо, що практичні психологи з акцентами на різні складні життєві ситуації по-різному використовують особисте професійне мислення. Для більш чіткого розуміння ми обрали респондентів зі «Зовнішнім важким та внутрішнім складним» типом світосприйняття, тому що саме в цьому типі головним принципом існування є творчість. Слід відзначити що представникам групи з акцентом на складні життєві ситуації у відношенні «Саморозвиток» більше притаманне використання характеристик мислення що не спонукають їх до зовнішніх дій, а спрямовують активність на самовдосконалення без подальшого практичного використання. Представники групи з акцентом у відношенні «Сім'я» використовуючи професійне мислення задіють особистісні характеристики, які спрямовують їх до практичних дій у повсякденному житті. Вище вказане говорить про те, що респонденти з акцентом на відношення «Сім'я» постійно знаходяться у складних

життєвих ситуаціях і змушені використовувати особисті знання на практиці. Представникам групи з «Захистом» притаманні використання когнітивних стилів поведінки у яких вони дозволяють собі існувати. Представники групи з акцентом на «Фінанси» можуть гнучко пристосовуватись до скрутних умов приймаючи рішення до подальших дій. На відміну від усіх, респонденти у відношенні «Здоров'я», схильні йти на ризик і тим самим шукати варіанти виходу зі складних життєвих ситуацій.

Перспективи подальших досліджень. Подальше дослідження професійного мислення в контексті складних життєвих ситуацій буде проведено на проєктивних методиках, які вкажуть на практичний бік використання особистих характеристик практичними психологами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Васильюк Ф. Е.* Психология переживания [Текст] / Ф.Е. Васильюк. – М.: МГУ, 1984. – 240с.
2. *Вовк М. В.* Специфіка креативності в структурі професійного мислення практичного психолога / М.В. Вовк // *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки. Збірник наукових праць.* – 2012. – №16. – С. 117-124.
3. *Гура Т. Є.* Діагностика професійного мислення психолога: аналіз проблемного поля / Т. Є. Гура. // *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України,* 2012. – № 4.
4. *Демчук О. О.* Психологічні чинники формування життєвої компетентності майбутніх практичних психологів : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 – педагогічна і вікова психологія / О. О. Демчук; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. – К., 2013.
5. *Либина А. В.* Совладающий интеллект: человек в сложной жизненной ситуации / А. В. Либина. – М.: Эксмо, 2008. – 400 с.
6. *Локалова Н. П.* Специфика профессионального мышления психологов и пути его формирования у студентов // *Вестник МГОПУ им. М.А. Шолохова.* Серия: Психология. № 3, 2005.
7. *Маркова А. К.* Психология профессионализма / А. К. Маркова. М.: Знание, 1996. - 308 с.
8. *Парфенова Н. Б.* Исследование отношения учащейся молодёжи к трудным жизненным ситуациям // *Вестник Псковского государственного университета.* Серия: Социально-гуманитарные и психолого-педагогические науки. 2009. №3. С. 142–146. **Ошибка! Источник ссылки не найден.**
9. *Петровский В. А.* Психология неадаптивной активности / Российский открытый университет. – М.: ТОО «Горбунок», 1992. – 224 с.
10. *Петухов В. В.* Психология мышления: Учеб.-метод. пособие для студентов фак. психологии гос. ун-тов. – М.: Изд-во МГУ, 1987. – 87 с.
11. *Пов'якель Н. І.* Професіогенез саморегуляції мислення практичного психолога / Н. І. Пов'якель // *Нац. пед. ун-т ім. М.П.Драгоманова.* - К., 2003. - 295 с. - *Бібліогр.: 465 назв. - укр.*
12. *Пов'якель Н. І.* Психологічна експертиза конфліктів як напрям професійної діяльності практичного психолога // *Психологія: Зб. наук. пр. НДУ ім. М. П. Драгоманова.* – 1999. – Вип. 1(4). – С. 49–54.
13. *Пов'якель Н.І.* Концептуальна модель та особливості професійного розвитку регулятивної культури мислення практичного психолога [Електронний ресурс] / Н. І. Пов'якель. – Режим доступу : <http://www.newlearning.org.ua/sites/default/files/praci/texty/v8.2/poviakel.doc>
14. *Пов'якель Н. І.* Професійна рефлексія психолога-практика / Н. І. Пов'якель // *Практична психологія і соціальна робота.* – 1998. – № 6 – 7. – С. 3 – 6.

15. Полякова О. О. Формирование профессионального мышления: проблема универсальной теоретической модели // Журнал интеграция образования.- 2003. - №2. - С. 141-145.
16. Сивогракова З. А. Психологічні особливості подолання студентами складних життєвих ситуацій: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07/ З.А. Сивогракова. Київ – 2010.
17. Соболева Е. В. Историографический анализ проблемы личностного становления психологов //Современные научные исследования и инновации. 2014. № 8 [Электронный ресурс]. URL: <http://web.snauka.ru/issues/2014/08/37305>
18. Сохань Л.В. Искусство жизнетворчества. Предназначение. Жизнетворчество. Судьба: Социологические очерки, социальнопсихологические эссе, интервью, глоссарий. - К.: Издательский Дом Дмитрия Бурого, 2010. - 576 с.
19. Теплов Б.М. Избранные труды: В 2-х т. Т. II. - М.: Педагогика, 1985. - 360 с.
20. Черепехіна О.А. Авторський погляд на формування професіоналізму майбутніх психологів у вищій школі/ О.А. Черепехіна// Теорія і практика сучасної психології. – 2012. – Вип. 4. – С. 32-36.

REFERENCES TRANSLITERATED

1. Vasylyuk, F. E. Psychologiya perezhivaniya [Tekst] / F.E. Vasylyuk. – М.: MGU, 1984. – 240s.
2. Vovk M. V. Specyfika kreatyvnosti v strukturі profesijnogo myslennya praktychnogo psykologa / M.V. Vovk // Aktualni problemy sociologiyi, psykologiyi, pedagogiky. Zbirnyk naukovykh prac. – 2012. – №16. – S. 117-124.
3. Gura T. E. Diagnostyka profesijnogo myslennya psykologa: analiz problemnogo polya / T. E. Gura. // Visnyk Nacionalnoyi akademiyi Derzhavnoyi prykordonnoyi sluzhby Ukrainy, 2012. – № 4.
4. Demchuk O. O. Psychologichni chynnyky formuvannya zhyttyevoyi kompetentnosti majbutnix praktychnykh psykologiv: avtoref. dys. ... kand. psyhol. nauk : 19.00.07 – pedagogichna i vikova psykologiya / O. O. Demchuk; Nacz. ped. un-t imeni M. P. Dragomanova. – K., 2013.
5. Lybyna A. V. Sovladayushhyj yntellekt: chelovek v slozhnoj zhyznennoj sytuaciyi / A. V. Lybyna. – М.: Eksmo, 2008. – 400 s.
6. Lokalova N. P. Specyfika professyonalnogo mishleniya psykologov y puty ego formirovaniya u studentov // Vestnyk MGOPU ym. M.A. Sholohova. Seryya: Psychologiya. № 3, 2005.
7. Markova A. K. Psychologiya professyonalizma / A. K. Markova. М.: Znanye, 1996. - 308 s.
8. Parfenova N. B. Yssledovanye otnosheniya uchashhejsya molodezhy k trudnim zhyznennim sytuaciyam // Vestnyk Pskovskogo gosudarstvennogo unyversyteta. Seryya: Socyально-gumanytarnie y psykologo-pedagogicheskiye nauky. 2009. №3. S. 142–146.7
9. Petrovskiy V. A. Psychologiya neadaptivnoj aktyvnosti / Rossyjskij otkritij unyversytet. – М.: ТОО “Gorbunok“, 1992. – 224 s.
10. Petuxov V. V. Psychologiya mishleniya: Ucheb.-metod. posobyе dlya studentov fak. psykologiy gos. un-tov. – М.: Yzd-vo MGU, 1987. – 87 s.
11. Povyakel N. I. Profesiyogenez samoregulyaciyi myslennya praktychnogo psykologa / N. I. Povyakel // Nacz. ped. un-t im. M.P.Dragomanova. - K., 2003. - 295 c. - Bibliogr.: 465 nazv. - ukp.
12. Povyakel N. I. Psychologichna ekspertyza konfliktiv yak napryam profesijnoyidialnosti praktychnogo psykologa // Psychologiya: Zb. nauk. pr. NDUim. M. P. Dragomanova. – 1999. – Vyp. 1(4). – S. 49–54.
13. Povyakel N. I. Konceptualna model ta osoblyvosti profesijnogo rozvytku regulyativnoyi kultury myslennya praktychnogo psykologa [Elektronnyj resurs] / N.I. Povyakel. – Rezhym dostupu : <http://www.newlearning.org.ua/sites/default/files/praci/texty/v8.2/poviakel.doc>
14. Povyakel N. I. Profesijna refleksiya psykologa-praktyka / N.I. Povyakel //Praktychna psykologiya i socialna robota. – 1998. – № 6 – 7. – S. 3 – 6.
15. Polyakova O. O. Formirovaniye professyonalnogo mishleniya: problema unyversalnoj teoreticheskoj modely // Zhurnal yntegraciya obrazovaniya.- 2003. - №2. - S. 141-145.

16. Syvograkova Z. A. Psychologichni osoblyvosti podolannya studentamy skladnyh zhytてevyh sytuaciyi: avtoref. dys. ... kand. psyhol. nauk: 19.00.07/ Z.A. Syvograkova. Kyiv – 2010.
17. Soboleva E. V. Ystoryografycheskyj analiz problemy lychnostnogo stanovlenyya psychologov // Sovremennie nauchnie yssledovaniya y ynnovaciy. 2014. № 8 [Elektronnsj resurs]. URL: <http://web.snauka.ru/issues/2014/08/37305>
18. Sohan L. B. Yskusstvo zhyznetvorchestva. Prednaznachenye. Zhyznetvorchestvo. Sudba: Socyologycheskye ocherky, socyalnopsyhologycheskye esse, yntervyu, glossarij. - K.: Yzdatelskyj Dom Dmytryya Burago, 2010. - 576 s.
19. Teplov B. M. Yzbrannye trudy: V 2-x t. T. II. - M.: Pedagogyka, 1985. - 360 s.
20. Cherepehina O. A. Avtorskyj poglyad na formuvannya profesionalizmu majbutnix psychologiv u vyshnij shkoli/ O.A. Cherepehina// Teoriya i praktyka suchasnoyi psykholohiyi. – 2012. – Vyp. 4. – S. 32-36.

Myroshnichenko S. O. Specifics use of practical psychologists' professional thinking in complex life situations. The article analyzes the concept of practical psychologists' professional thinking as a tool for decisions making in complex life situations. We adhere to the idea that professional thinking should give the opportunity to perform professional tasks at a high level of skill. As a result, professional thinking should take the form of reflective mental activity in which involved such personality traits as reflection, self-regulation, creativity and planning. The characteristics of practical psychologists' personality involved in the practical implementation of professional thinking in the context of subjectively relevant life situations are also listed. From our point of view, one of the important components of practical psychologists' professional thinking is a creative approach to solving professional problems. We consider creativity as the ability to think quickly, to make behavior non-standard, to produce ideas. In addition, we consider the use of components of practical psychologists' professional thinking in the context of world perception types in which the behavioral styles reflect the decision-making. The features of the subjective world perception of actual reality are considered, with the help of which, the data of actual behavior patterns in complex life situations are obtained. We believe that for the effective use of personal behavior styles, a practical psychologist should be labile to constantly changing conditions. In the article, we distinguish four types of world perceptions that will help us to determine the specifics of practical psychologists' professional thinking.

Keywords: professional thinking, difficult life situation, complex life situation, world perception, personality, self-regulation, reflexivity, decision-making, creativity.

Отримано 5.06.2019

УДК: [159.955+159.956]

*Мойсеєнко Лідія Анатоліївна
Витвицька Оксана Миколаївна
Кулініч Галина Михайлівна*

СТРАТЕГІЯ РЕКОНСТРУЮВАННЯ ЯК МИСЛЕННЄВИЙ МЕХАНІЗМ РОЗУМІННЯ ТВОРЧИХ МАТЕМАТИЧНИХ ЗАДАЧ

Мойсеєнко Л. А., Витвицька О. М., Кулініч Г. М. Стратегія реконструювання як мисленнєвий механізм розуміння творчих математичних задач. У статті розглядаються питання стосовно психологічної сутності дії мисленнєвої стратегії реконструювання як механізму розуміння творчої математичної задачі. За результатами досліджень математичного мислення, констатовано його творчий характер та означено підхід до його вивчення через аналіз переважаючих мисленнєвих дій у процесі розв'язання творчих ма-